

KLASSENJUSTITIE

Leesexemplaar

Yasmien Naciri

Klassenjustitie

Hoe blind is Vrouwe Justitia?

P E L C K M A N S

INHOUD

Voorwoord	9
DEEL 1 DE BALANS	25
Het juridische landschap	27
De staat van het wantrouwen	43
Subjectieve neutraliteit	63
Rechtspraak en moraal	85
DEEL 2 VROUWE JUSTITIA	95
De schaduw van klassenjustitie	97
Rechters onder de loep	133
Pro Deo of pro pecunia	167
Legal tech	181
DEEL 3 DE BURGERS	191
Burgers en juridische communicatie	193
Verzekerd recht voor burgers	207
Schuld en straf	213
Gekleurde gevangenis	229
Burgers na de veroordeling	245
DEEL 4 DE MEDIA	257
Mediatribunaal	259
De impact van media	281
De media, dat zijn wij	299
Een blik op de toekomst	317
Niet het laatste woord	333
Nawoord	345
Dankwoord	351
Bronnen	357

'We become more just and more pious by thinking and talking about justice and piety.'

■ HANNAH ARENDT

Leesexemplaar

Voorwoord

Ik ben een bezorgde burger. Een burger die zoals velen is geraakt door de dood van Sanda Dia, student aan de KU Leuven, in 2018. Een fatale studentendoop die niet alleen België wist te beroeren, maar ook over de landsgrenzen heen de aandacht trok. Ik herinner me de verschillende mensonterende beelden die op het internet de ronde deden en de discussie over de bekendmaking van de namen van de verdachten, van wie er enkelen uiteindelijk ook werden veroordeeld. Ik herinner me het gevoel dat ik had, toen snel duidelijk werd dat het hier ging over een jongere met een migratieachtergrond die tot een elitaire groep wou behoren in de hoop zelf ook meer kansen te krijgen in het leven. Een ambitie die velen delen, een ambitie die ook ik herkende. De gemengde gevoelens ontpopten zich tot wantrouwen en afschuw toen ook duidelijk werd dat alle bij de doop betrokken studenten uit gegoede milieus kwamen. Ouders met macht, aan de top van de piramide, enkele sociale klassen hoger dan de klasse van Sanda en velen die op hem lijken en met een netwerk dat deuren opent naar een wereld waarin kansen en privileges onuitputtelijk zijn. Een netwerk waarvan Sanda Dia wist dat hij dat nodig zou hebben en waarvan ook jij en ik weten hoe het ook ons leven op verschillende momenten zou vergemakkelijken.

‘Klassenjustitie’ werd er al snel geroepen. Een begrip dat ik nog niet kende, maar waarvan het sentiment me wel herkenbaar leek. Zou het? Zou er systematisch voorrang worden gegeven aan mensen uit een hogere klasse? Was ik al die jaren naïef op zoek naar een vorm van rechtvaardigheid in een systeem van onrechtvaardig-

heid? Ik had zoveel vragen waarop ik geen antwoord kreeg. Niet van redacties en hun journalisten, maar ook niet van talloze advocaten, juristen, opiniemakers en beleidsmakers die de tv-studio's hebben platgewalst. Bovendien, waarom zou ik mensen vertrouwen die zelf deel uitmaken van een organisatiestructuur en ideologie die nu kritisch onder de loep ligt? De kloof in het maatschappelijke debat werd namelijk snel duidelijk. Een opvallend deel van de mensen die zich konden identificeren met de ouders van de Reuzegomleden en mensen uit de juridische wereld, was van mening dat er geen vuiltje aan de lucht was. Mensen die gelijkenissen deelden met Sanda Dia, zijn broer en zijn vader, dachten er dan weer anders over. Er ontstond een kloof tussen de mensen aan de bovenkant van de sociale ladder en mensen onderaan de sociale ladder. Op enkele uitzonderingen na was de polarisering aanwezig, maar het wantrouwen was nog scherper aanwezig.

Dus waarom zou ik een boek over klassenjustitie willen schrijven? Waarom zou ik me wagen aan een onderwerp dat zo complex is en vertrekt vanuit een wereld die voor mij en velen onaantastbaar lijkt? Durf ik het maatschappelijke debat mee te voeren en hierdoor niet alleen kritisch te zijn, maar ook mezelf aan vlammende kritiek te onderwerpen omdat wat ik vind misschien niet in goede aarde zal vallen?

Het antwoord op die vragen is heel simpel: ik ben aan dit boek begonnen uit een groeiend wantrouwen tegenover ons rechtssysteem, de politiek en alles dat in de buurt kwam van macht. En ik kan je verzekeren, wantrouwen is ongelooflijk vermoeiend. Ik wil namelijk niet geloven in klassenjustitie of systemische onrechtvaardigheid. Het idee alleen al vreet mijn energie op en druist in tegen al mijn maatschappelijke engagement.

Toch stelde ik mezelf luidop de vraag of het bestaan van 'klassenjustitie' mogelijk invloed heeft gehad op het proces in de rechtbank én de media. Voor mij ging klassenjustitie niet over de dure advocaten die door dergelijke mediatieke cases worden aangetrokken of

erin slagen om cases mediatiek te maken, maar wel over de sociale netwerken van zowel de beklaagden als het slachtoffer. Die sociale netwerken hebben aantoonbare invloed op je kansen in het leven, op hoe je gepercipieerd wordt, op sociale mobiliteit, woonzekerheid en carrière. Dat blijkt niet alleen uit onderzoek, maar heb ik doorheen mijn professionele carrière meermaals aan den lijve ondervonden, dus waarom zou dat bij recht en onrecht anders zijn?

Klassenjustitie was ook niet het eerste woord dat in me opkwam. De twee woorden die mijn gedachten domineerden waren ‘selectieve empathie’. Zouden de magistraten en redacties meer empathie voelen voor deze studenten omdat ze er hun eigen zonen, familieleden én zichzelf in herkenden? In hoeverre zouden ze die empathie en luisterbereidheid kunnen opbrengen voor jongeren die niet op hun kinderen of familieleden leken? Jongeren die op mijn geliefden lijken. Jongeren die op Sanda Dia lijken. Jongeren met minder mondige, talige en opgeleide ouders. Jongeren met ouders van wie het netwerk zich beperkt tot de poetshulpen, fabrieksarbeiders, bouwvakkers, bakkers en kassiersters van onze samenleving. Jongeren waar niemand naar omkijkt, soms zelfs hun ouders niet. Jongeren waar men vaak zelfs op neerkijkt. Die men marginaliseert, beschimpt, stigmatiseert en als voorbeeld gebruikt om elke andere veralgemening over specifieke bevolkingsgroepen te bevestigen.

Die selectieve empathie gaat niet alleen over het individu achter de daad, maar ook over de daad an sich. Selectief zijn in onze empathie doen we namelijk ook bij verschillende vormen van criminaliteit, want waarom is de publieke opinie zo uiteenlopend als het aankomt op straatdieven en miljoenenfraudeurs in kostuums? Waarom lijken we vergevingsgezinder als het gaat over witteboordencriminaliteit terwijl andere criminaliteit strenger wordt beoordeeld? Dat is niet alleen zo in de publieke opinie, maar ook juridisch. Miljoenenfraudeurs kunnen dankzij de afkoopwet hun straf afkopen, maar waarom is die optie enkel haalbaar voor witteboordencriminaliteit? Het vertelt ons iets over hoe we als samen-

leving een onderscheid maken tussen wie de criminele feiten be-
gaat.

De vragen die plots in me opborrelden hielden niet op. Hoe komt een oordeel tot stand? En baseren rechters hun oordeel ook op waarnemingen? Waarnemingen die in essentie subjectief van aard zijn? Iedereen kijkt door een andere bril en vertrekt vanuit een ander referentiekader. Dat maakt dat een oordeel, gebaseerd op een waarneming, ook subjectief kan zijn. Een oordeel is naar mijn mening zelden neutraal, goed of slecht, zwart of wit. We kunnen wel een oordeel proberen te objectiveren door het te baseren op criteria en meetbare variabelen, alleen rest ons de vraag: doen we dat voldoende? Menselijk gedrag is geen wiskundige formule, dus is de uitkomst van menselijk gedrag ook nooit exacte wetenschap. Recht is geen exacte wetenschap.

In die zoektocht naar antwoorden voor dit boek viel het me op dat er weinig tot geen wetenschappelijke of meetbare antwoorden zijn en het debat daardoor vooral dogmatisch wordt gevoerd. Een deel van onze samenleving ontkent het bestaan van klassenjustitie omdat er volgens hen onder andere geen bewijs is dat het bestaat. De discussie deed me denken aan de discussie over het al dan niet bestaan van God. Maar in tegenstelling tot God, kun je het al dan niet bestaan van klassenjustitie wel degelijk onderzoeken, meten en vastleggen. Alleen bleek tot mijn grote verbazing dat er weinig initiatief is genomen om uitdagingen binnen justitiële actoren meetbaar te maken. Geen data betekent in de praktijk dan ook dat er geen wetenschappelijk onderzoek of analyses mogelijk zijn, en laat dat de reden zijn waarom er geen eenduidig antwoord geboden kon worden op de vraag of er al dan niet sprake is van klassenjustitie in dit land. Dus hoe zou ik hier dan in godsnaam aan beginnen?

Naast de groep van ontkenners is er ook nog een groep in onze samenleving die er dan weer van overtuigd is dat klassenjustitie wél bestaat. Op basis van wetenschappelijke onderzoeken uit andere domeinen buiten justitie, maar ook op basis van systematische

ervaringen rond onder andere etnische profilering, vooroordelen in de rechtbank enzovoort. Maar wie heeft er nu gelijk?

Veel zekerheden over dit thema zijn er dus niet en ik moet eerlijk toegeven dat ik me daar enorm aan heb mispakt. Achteraf bekeken klinkt het zelfs naïef. ‘Dat had je nu toch echt moeten weten’, zei Knack-hoofdredacteur Bert Bultinck in een Antwerpse koffiebar toen we elkaar kruisten. Hij had gelijk. Ondanks mijn wantrouwen dat groeide, bleef mijn geloof in justitie, in onze rechtsstaat, zo groot dat ik er verkeerdelijk van uitging dat die zichzelf regelmatig in vraag stelt. Ik heb altijd geleerd dat onze rechtsstaat superieur is en er geen beter alternatief bestaat. In mijn woordenboek zou die superioriteit ook gepaard moeten gaan met kritisch reflectief vermogen. Superieure systemen stellen zichzelf namelijk meermaals in vraag. Perfectie nastreven kan alleen maar door ruimte te bieden aan kritische reflectie, maar hoeveel ruimte is er voor die feedback binnen de wereld van justitie?

Ik heb dus meermaals gevloekt en ik heb me dit boek beklagd. Zelden ben ik zo geboeid geweest door een wereld die niet de mijne is. Zelden ben ik zo verdwaald geweest in informatiebronnen die zo uiteenlopend en vaag zijn én tegelijk zo gelimiteerd. Zelfs na gesprekken met meer dan veertig magistraten, advocaten en academici bleef ik – ondanks de talloze antwoorden – met nog méér vragen achter. De tegenstrijdigheden tijdens deze vertrouwelijke gesprekken zorgden ervoor dat ik niet wist op wie ik kon vertrouwen, waardoor ik meermaals hoofdstukken heb geschraapt of herschreven. Hoe kan ik iets verifiëren in een wereld waar ik geen toegang tot heb? Ik ben geen jurist en ook geen journalist, maar een gewone burger op zoek naar antwoorden.

Al deze tegenstrijdigheden versterkten mijn wantrouwen tijdens mijn schrijfproces, maar ook justitie bestaat uit gewone mensen. Gewone mensen met goede bedoelingen, sommigen met minder goede bedoelingen en vooral ook mensen die het eigenlijk allemaal niet altijd even goed weten. Hoewel ik klassenjustitie als

term nooit eerder gebruikte, speelde het wantrouwen ook al in mijn jongere jaren mee. Mijn sterke geloof in onze rechtsstaat zorgde ervoor dat ik de lat altijd hoog heb gelegd en me daardoor vaak wantrouwig heb gevoeld over de juridische gevolgen van sociale ongelijkheid in onze samenleving. De confrontatie met de drempels en de angst die we bijvoorbeeld als gezin hadden bij het idee om iets fout te doen en daardoor in contact te komen met politie of justitie was groot. We bleven nog liever dagenlang zonder brood dan een factuur niet op tijd te betalen. Een gerechtsdeurwaarder was de duivel en maakte je leven door één druk op de bel kapot. Ook dat was voor mij justitie.

Maar het ging ook over de talloze drempels die ervoor zorgden dat we als gezin in armoede nooit voor onze rechten zijn opgekomen wanneer we met onrecht werden geconfronteerd. Dat gevoel heeft in mezelf vele littekens achtergelaten waardoor mijn zoektocht naar gelijkwaardigheid én mijn rechtvaardigheidsgevoel alleen maar is versterkt. De complexe scheiding van mijn ouders heeft ook niet geholpen. De fantastische pro-Deadvocaat die ik gedurende tien jaar te woord heb gestaan om ons uit de administratieve rompslomp te redden heeft ook invloed op me gehad. Hoewel hij me met veel zorg en empathie door de complexe dossiers begeleidde, stelde ik me wekelijks de vraag ‘wat als ik er niet was om mijn geliefden hierdoor te begeleiden?’ en ‘wat als we wél meer geld konden betalen voor een advocaat die onze zaak kan versnellen en vooral mij als jongere kan ontlasten?’. Mijn moeder is minder juridisch geletterd, en als enige gezinslid in het hoger onderwijs was er voor mij geen andere optie dan wekelijks samen te zitten om brieven en mailverkeer te hertalen. In een periode die niet alleen zeer traumatisch was, maar ook gepaard ging met een verpletterende verantwoordelijkheid die ik als jonge studente moest dragen. In die tien jaar heb ik ongelooflijk veel bijgeleerd op het vlak van juridische geletterdheid en het hertalen van die complexe juridische teksten naar behapbaar Nederlands en Ara-

bisch. Het is één ding om een advocaat niet te kunnen betalen, het is iets helemaal anders als je ook nog eens de juridische taal van je eigen dossier niet begrijpt en je je ervan bewust bent dat je niet méér tijd en uitleg kunt opeisen van een advocaat die praktisch gratis werk verricht. Hoe eerlijk is je proces dan nog als je het niet ten volle begrijpt? Tegelijk is een advocaat geen maatschappelijk werker of tolk, al worden pro-Deoadvocaten wel vaak onbewust en niet geheel onterecht in die rol geduwd. Onze advocaat nam die rol op eigen initiatief gedeeltelijk mee op, waarvoor ik hem eeuwig dankbaar ben.

Een ander cruciaal moment dat impact had op mijn vertrouwen in justitie liep door de periode 2014-2018. Sinds 2014 kwam ik regelmatig in de media met mijn standpunten over de samenleving en vooral rond armoede en ondernemerschap. Ik was een jonge studente die multilevensbeschouwelijk is opgevoed en besloot om de hoofddoek te dragen, zoals ik de bijbel ook regelmatig vasthad. Zoekend in het leven, maar altijd door bruggen te slaan via debat met onder andere ministers, opiniemakers, academici enzovoort. *Du choc des idées jaillit la lumière* zegt het spreekwoord en het licht stond daarom ook altijd aan, online én offline. Kritisch, open en fluïde in het denken, maar standvastig en volgens anderen mogelijk ook een beetje arrogant. Die perceptie creëer je als je mondig bent en een sterk rechtvaardigheidsgevoel hebt waar je anderen op aanspreekt. En dan val je op door gewoon te bestaan, te zijn. Ik werd plots het mikpunt van rechts-radicalen politici en hun trollenlegers waarvan later bleek dat deze georkestreerd in de aanval gingen. Sinds 2014 werd ik dus jarenlang belaagd, met verkrachting en de dood bedreigd, belasterd en gestalkt. Tot op het punt dat er mensen aan mijn huis stonden en foto's deelden van mijn woonplaats. Als jonge twintiger zonder ondersteunend netwerk, zonder middelen voel je je dan machteloos. Je voelt je in de steek gelaten door politiediensten, door justitie, door de samenleving.

Ik zocht uit welke stappen ik kon ondernemen vooraleer ik het

heft in eigen handen zou nemen, want in alle eerlijkheid was ik daartoe bereid. Het gevoel dat politie en justitie je in de steek laten zorgt ervoor dat je soms tot veel in staat bent. Ik was bereid om de daders aan huis op te zoeken. In die periode bestond er op juridisch vlak nog niets rond online strafbaarheid. Laat staan dat de inspecteurs van de digitale cel bij de politie wisten wat Twitter was. Urenlang werd ik ondervraagd en moest ik uitleggen hoe het sociaal medium werkte en werd me gevraagd of ik niet overdreef en de mensen niet gewoon kon negeren. Ik kreeg een nummer voor slachtofferhulp toegestopt, belde het nummer op en kreeg het advies om mijn smartphone niet meer te gebruiken, ‘dat zal je rust brengen’. Het deed me denken aan mijn ervaringen met geweld, waarna de politie me wist te vertellen dat ze niet tussenbeide konden komen zolang er geen verwondingen waren. Opnieuw voelde ik me in de steek gelaten.

Uiteindelijk diende ik in 2016 mijn klacht in tegen de bedreigers, lasteraars en stalkers. Twee jaar later, in 2018, mocht ik op eigen houtje voor het eerst in mijn leven een rechter te woord staan. Hoe spreek je een rechter aan? Tot wie richt ik me en wie zijn al die mensen in de zaal? Uitgeput hield ik mijn betoog terwijl de advocate – en zus van de dader – de slachtofferrol opnamen en mij probeerden te intimideren. Hoe groot was de kans dat mijn dader een zus als advocate had en ik zonder advocaat voor de rechter stond? Op dat moment had ik niet het gevoel dat ik gelijkwaardig was, laat staan met gelijke wapens vecht. Op dat moment had ik ook niet het gevoel dat de rechter en het parket me serieus namen. Een hoofddoekdragende jongedame die komt klagen over iets op het internet? Wat moesten ze daarmee aanvangen? Hoe vaak hoorde ik de rechter aan te kijken en zouden ze racistisch zijn? Moest ik me richten tot de rechter of de advocaat van de tegenpartij die mij in het belachelijke trok? Ik had geen gelijke wapens. Geen kennis. Mijn enige wapen was mijn hoop en het geloof in rechtvaardigheid. Althans in het begin. Na mijn pleidooi

verliet ik het justitiepaleis met een krop in de keel en het gevoel dat de dader en zijn advocaat de zaak zouden winnen. Ik legde me er al snel bij neer, want de confrontatie en het afpakken van zijn anonimiteit waren voor mij belangrijker. En toch raakte het me meer dan ik dacht. Een man van bijna zestig jaar, werkloos en vader van een kind met een beperking. Mijn gedachten balanceerden tussen: hoe zwaar moet zijn leven zijn geweest, en waarom ik? Wat heb ik hem ooit misdaan? Wie gaat een werkloze vader van een kind met een beperking nu in de gevangenis steken of beboeten? Tegelijk wist ik diep vanbinnen dat ik dat ook niet wou. Ik wou rechtvaardigheid, maar ik had ook empathie voor de man. Ik wou hem niet in de gevangenis zoals het parket had geëist.

Totdat ik weken later de brief ontving en vernam dat de dader werd veroordeeld. Voor het eerst in de geschiedenis in België werd een (anonieme) online account veroordeeld voor feiten die ook in het offline leven strafbaar zijn. Gelukkig geen celstraf, wel een werkstraf, een boete aan de staat en een schadevergoeding voor mezelf en een vriend die ik meenam omdat hij door zijn online contact met mij ook een mikpunt werd. Die veroordeling haalde de voorpagina's van de kranten en werd als een precedent geïnterpreteerd. Ik citeer uit mijn vonnis: 'Evenwel dient een duidelijk signaal te worden gegeven dat hij door zijn gedrag schade toebracht aan de slachtoffers via publieke media die voor iedereen toegankelijk zijn waarbij het verspreiden van leugens en denigrerende berichten zeer ingrijpend is en waarbij het veiligheidsgevoel en privéleven van de slachtoffers op negatieve wijze wordt aangetast.'

Niet veel later volgden na mijn zaak verschillende andere zaken waarbij anonieme accounts veroordeeld konden worden. Een iets recentere zaak is bijvoorbeeld die tegen de radicaal-rechtse jongerenbeweging Schild & Vrienden waarin ze de identiteit van anonieme accounts ook hebben achterhaald.

Was ik in de ogen van de rechter dan toch gelijkwaardig tijdens mijn betoog?

Verschillende ervaringen hebben impact gehad op mijn wantrouwen, maar mijn wantrouwen bleek vrij braaf te zijn in vergelijking met hetgeen ik in het publieke debat heb waargenomen in een tijdspanne van 2016 tot 2024. Rechters werden in politieke campagnes verdacht gemaakt en die trend lijkt niet te stoppen. Ik maakte me zorgen om de hardheid en vooral de selectiviteit van de beschuldigingen. De aanval op rechters was voor mij een van de meest cruciale kantelmomenten om nog meer en actiever op te komen voor onze rechtsstaat en liberale democratie, ondanks het feit dat ik zelf met een wantrouwig gevoel zat. Onze samenleving staat of valt met onze rechtsstaat en de ondermijning van die rechtsstaat betekent het einde van onze liberale democratie. En dat zal kwetsbare bevolkingsgroepen nog méér raken dan de betrokken politici.

De aanvallen op rechters waren uitgebreide, harde politieke campagnes. Een trend die over heel het Westen zichtbaar was en nog steeds is. Het verwijt dat rechters subjectief, activistisch of wereldvreemd zouden zijn, stond centraal in een van de campagnes die door de politieke partij N-VA is gelanceerd in 2016 en werd versterkt door onder anderen Theo Francken en Bart De Wever. En daar bleef het niet bij, een dag later werd er in Nederland een schepje bovenop gedaan na de veroordeling van PVV-leider Geert Wilders vanwege zijn ‘Minder Marokkanen’-uitspraak. Hij noemde rechters en hun vonnissen ‘krankzinnig’. Na hem volgden door de jaren heen talloze andere politici en maakt dit ook deel uit van de campagne van het radicaal-rechtse Vlaams Belang, want ook partijvoorzitter Tom Van Grieken kon zich niet onthouden van commentaar. In de eerste helft van 2024 wist hij de toon van zijn campagne te zetten met de woorden ‘Justitie in België is rot tot op het bot’. Niet alleen aan de rechterkant van het politieke spectrum bezondigen ze zich aan een vijandige houding tegenover onze rechtsstaat, maar ook aan de linkerkant én in het centrum bleef respect voor de rechterlijke macht weg. Zo legde staatssecretaris

Nicole De Moor van CD&V de rechtspraak meermaals naast zich neer, waarmee impliciet de toon van de wereldvreemde rechters wordt versterkt. Ook voormalig minister van Justitie Vincent Van Quickenborne van Open Vld verwees meermaals naar ‘activistische rechters’ nadat er in de commissie voor Dierenwelzijn werd gestemd over de Vlaamse Codex Dierenwelzijn en de opname van dierenwelzijn in de Belgische Grondwet. ‘Dierenwelzijn opnemen in de Grondwet zal de deur openzetten voor activistische rechters, opgejaagd door bepaalde ngo’s zoals GAIA en Animal Rights’, stond er in een artikel op de website van VILT, het Vlaams informatiecentrum land- en tuinbouw.

De insinuatie dat rechters hun job bewust slecht doen en hun uitspraken dus niet gerespecteerd moeten worden, ondergraaft justitie en stuurt het signaal uit dat politici zich aan andere regels mogen houden dan de gemiddelde burger. Hoe meer macht je hebt, hoe minder rechtspraak ertoe doet? Is dat de perceptie die ze willen versterken? Want daar gaat voor velen klassenjustitie ook over. Mensen met meer macht die rechtspraak en respect voor de rechtsstaat naast zich neerleggen. Dezelfde tendensen zagen we na de zaak-Reuzegom aan de linkerkant van het politieke spectrum. Alleen bleken de politici die rechters in 2016 beschreven als ‘activistische, subjectieve, wereldvreemde rechters’, plots overbetaalde woordvoerders van diezelfde rechters tijdens de Reuzegomzaak. De verwijten rond wereldvreemdheid en subjectiviteit smolten als sneeuw voor de zon. Tot de veroordeling van de radicaal-rechtse voormalige politicus en opiniemaker Dries Van Langenhove. Plots was er ook sprake van klassenjustitie. Wat is het nu? Zijn rechters wereldvreemd, subjectief en activistisch of niet? Bestaat klassenjustitie, of alleen als je er zelf meent onder te lijden? In 2016 reageerde professor Jogchum Vrielink, gespecialiseerd in discriminatierecht, scherp op de verdachtmaking van onze rechters en hij vatte het fenomeen zeer goed samen in een opiniestuk dat te lezen is op de website van UCLouvain:

‘Rechters omschrijven als “krankzinnig” of “wereldvreemd” op grond van een enkele uitspraak die je niet zint, en hen van (partij)politieke motieven betichten, is meer dan misplaatst. Niet alleen omdat rechters nauwelijks terug kunnen spreken (zij moeten vanuit hun rol immers terughoudend zijn), maar ook omdat je op die manier het hele systeem ondermijnt!’

Ook voormalig minister van Justitie Koen Geens (CD&V) riep op tot sereniteit en om rechterlijke beslissingen te respecteren. Huidig premier en toenmalig vicepremier Alexander De Croo van Open Vld ging verder in zijn verdediging van de rechtsstaat: ‘Een partij kan niet zomaar rechters afdreigen.’ En gelijk hebben ze. We gaan te licht over deze politieke framing en vijandigheid tegenover onze rechtsstaat die ook dit verkiezingsjaar deel uitmaakte van enkele verkiezingscampagnes. We ondermijnen hiermee niet alleen onze rechtsstaat, maar ook onze liberale democratie én het ondergraaft elke vorm van terechte kritiek op justitie. En waar eindigt deze evolutie dan? Het publiekelijk maken van de gegevens van rechters? Hen opsporen via sociale media en onder druk zetten om in ons voordeel te oordelen? Dat zal dan niet door de kwetsbaarsten in onze samenleving gebeuren, wel door zij die veel meer macht hebben. Overdrijving? Verre van. Magistraten worden nu al gevisieerd via sociale media en alternatieve media. Met naam en toenaam. Het gaat zo ver dat in Nederland beelden en namen van officiers van justitie, rechters en rechercheurs zelfs worden geanonimiseerd omwille van veiligheidsredenen. Als we niet openlijk durven te praten over de uitdagingen binnen justitie en het vertrouwen herstellen, dan vrees ik dat dat onze toekomst zal worden en er nog weinigen overblijven om de rechtsstaat te verdedigen.

Dit boek is er niet om de lezer te vertellen wat dé oplossing is voor al deze problemen. Wat ik wel zal proberen te doen, is op zoek te gaan naar antwoorden op verschillende vragen door af en

toe de vinger op de wonde te leggen. Ik zal proberen om verschillende denkpijlers in kaart te brengen en vooral enkele kritische vragen te stellen vanuit dat gevoel van wantrouwen, hopen op meer vertrouwen. Oordelen over de kwaliteit van die denkpijlers en vragen laat ik dan weer aan jou over, de lezer van dit boek.

Laten we daarom ook even de olifant in de kamer benoemen: mijn achtergrond. Toen ik op sociale media deelde dat ik een boek zou schrijven over klassenjustitie, kreeg ik onmiddellijk talloze berichten: 'Je bent niet objectief want je spreekt nu al in je titel over klassenjustitie.' Op Facebook stelde iemand zich zelfs de vraag of ik, door mijn achtergrond, wel de juiste persoon ben om hierover te schrijven. Zou hij die vraag hebben opgeworpen als mijn naam Peter was?

Uiteraard ben ik me er al heel vroeg van bewust dat de kans bestaat dat ook jouw gevoel zegt dat dit een gekleurd boek zal zijn en ik enkele keren 'racisme' als antwoord zal neerpennen. Een Kempense vrouw met Marokkaanse roots die over klassenjustitie schrijft? Kan zij wel objectief zijn? Voor die lezer heb ik slechts één boodschap: mezelf verdedigen doe ik niet en objectief ben ik verre van, dus ik moedig jou zelfs aan in dat wantrouwen. Dat lees je goed. Houd dat wantrouwen vast tot de laatste zin van dit boek. Een gezonde dosis wantrouwen over dergelijke onderwerpen is wel degelijk een positieve houding en vormt vaak de basis voor kritische reflectie en vooruitgang. En nu we toch bezig zijn, neem ook even de tijd om stil te staan bij je gedachten en vraag je dan even het volgende af: 'Waarom is mijn wantrouwen selectief?' en 'Als zij als Kempense vrouw met Marokkaanse roots niet objectief over klassenjustitie kan schrijven, waarom begrijp ik dan niet dat mensen dat ook over rechters kunnen denken die niet op hen lijken?' Met deze denkoefening wil ik klassenjustitie niet reduceren tot huidskleur. Met deze denkoefening wil ik wel dat elke lezer met zo veel mogelijk inlevingsvermogen, een gezonde dosis wantrouwen en met veel openheid eigen referentiekaders probeert te

overstijgen. Zowel de lezer die zich in mij herkent als de lezer die weinig met mij gemeen heeft.

Als ik klassenjustitie niet reduceer tot huidskleur, waarover gaat dit boek dan wel? Het uitgebreide antwoord op die vraag vind je in dit boek terug. Mijn beweegredenen zijn te herleiden tot de overtuiging dat gelijkwaardigheid een fundamenteel kenmerk van een samenleving zou moeten zijn, ongeacht iemands afkomst, netwerk, achtergrond, of financiële status. Rechtszekerheid en rechtvaardigheid kunnen enkel tot stand komen als er sprake is van gelijkwaardigheid. In onze samenleving zijn wij niet gelijk, maar recht is wel onze gelijkmaker. Mijn columns, projecten, jobs, bestuurdersfuncties, allemaal maken ze deel uit van mijn grote puzzel in de zoektocht naar gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid. Ook dit boek is hopelijk een van die puzzelstukken. Het is niet omdat mensen en dus onze systemen niet perfect zijn, dat we niet naar perfectie mogen streven. De lat voor instellingen, instituties en systemen mag en moet hoger want onrechtvaardigheid is niet altijd expliciet aanwezig, maar vaak het onvermijdelijke gevolg van een opeenstapeling van andere vormen van ongelijkheid en vooroordelen. Vaak zelfs onbewust en zonder kwade wil. En net daarom hebben we sterke instellingen, instituties en systemen nodig.

Het is vanuit die gezonde nieuwsgierigheid en de zoektocht naar rechtvaardigheid dat ik deze pen vasthoud. Niet als juridisch expert, maar als bezorgde en wantrouwige burger die geen antwoorden op haar vragen kreeg en meermaals met recht en onrecht in aanraking kwam. Een burger met een sterk geloof in onze rechtsstaat en het besef dat diezelfde rechtsstaat niet perfect is, maar alsnog superieur is. Die zoektocht heb ik niet zelfverzekerd uitgevoerd, maar werd meermaals door twijfel overschaduwd. 'Alle juridische boeken worden door juristen geschreven', spookte er meermaals door mijn hoofd. 'Waarom zou ik in minder dan een half jaar aan een boek werken naast mijn jobs, renovatiewerken en dan nog de arrogantie hebben om te schrijven over een thema dat

niet mijn expertise is?’ Mijn moeder kon me geruststellen zoals alleen zij dat in het Arabisch kan. ‘Recht is er niet alleen voor juristen, maar ook en vooral voor ons. Recht zou niet moeilijk mogen zijn, ook niet voor een niet-jurist.’ En laat dat zijn wat ik met dit boek ambieer: Het Recht terug aan de burgers geven.

Ik houd deze pen vast om met een open blik op zoek te gaan naar de kloof tussen de theoretische grondbeginselen van ons rechtssysteem en de alledaagse realiteit waarin het wordt toegepast. Om een klein beetje zuurstof te bieden aan een maatschappelijk debat dat verstrengeld is geraakt tussen wat juist is en wat fout. Wie goed is en wie slecht. En belangrijker nog, om een voorzichtige aanzet te doen naar nog méér debat, méér boeken, méér aandacht voor wetenschappelijke onderzoeken en hopelijk een beter beleid. Het is geen aanklacht tegen ons rechtssysteem, maar een uitnodiging om kritisch te reflecteren op hoe sommige burgers – soms terecht en soms onterecht – kijken naar een systeem dat onaantastbaar lijkt. Zoals alles wat door de mens behandeld en beoordeeld wordt, is ook het rechtssysteem feilbaar als we niet alert blijven voor onze gebreken als mens. En het is die alertheid die ook onze burgerlijke plicht is.

Voor minder wou ik de pen niet vasthouden. Met de beste wil van de wereld probeerde ik daarom een wereld te betreden die niet de mijne is en ging ik op onderzoek uit. Maar vooraleer ik op onderzoek ging, moest ik mezelf in sneltempo opleiden. Dat deed ik door te duiken in wetenschappelijke literatuur, essays, papers en boeken waarvan het lijstje ondertussen langer is dan tachtig bronnen. Daarnaast ging ik meer dan 200 uur in gesprek met meer dan veertig (ere)magistraten, advocaten, academici, (burger)journalisten en (voormalige) ministers. Van rechtbanken in eerste aanleg tot het Grondwettelijk Hof. Van advocaten die ik nooit zou kunnen betalen tot advocaten die zich richten op kwetsbare doelgroepen waar ik vroeger zelf deel van uitmaakte. Ik luisterde ook naar talloze burgers die spontaan hun ervaringen met me deelden

naar aanleiding van dit boek en me zo nog meer zicht hebben geboden op enkele valkuilen en misconcepties. Bovenop deze uiteenlopende aanpak verifieerde ik zoveel mogelijk verkregen informatie, die niet altijd even correct bleek. Op basis van al deze input en de toegang die ik zou kunnen krijgen om op zoek te gaan naar antwoorden, heb ik een selectie gemaakt van de grootste prioriteiten voor justitie en media. De uitdagingen beperken zich dus niet tot hetgeen in dit boek te lezen is, maar het zijn wel de meest herkenbare en behapbare vraagstukken waar ik toegang tot had en die volgens de geïnterviewden en mijn literatuuronderzoek prioritair blijken.

De juridische wereld is een wereld vol met tegenstrijdige meningen, veel kamers, veel passie en goede wil, maar minstens ook evenveel angst. Angst voor zichzelf, hun carrière en voor verandering in het juridisch landschap. Toch werd er, na soms lang aandringen, openlijk met me gediscussieerd. Een voor een stonden ze voor me open, maar meer dan de helft van de geïnterviewden bleef het liefst anoniem en was wantrouwig tegenover opnames die ik mogelijk zou maken en de kritische vragen die ik stelde. Ook dat was veelzeggend. Toch heeft hun tijd en inzet me doen doorzetten en doen beseffen dat ook zij slechts mensen zijn zoals jij en ik. Van goede wil, maar niet altijd in het bezit van de juiste informatie of voldoende middelen om er iets aan te veranderen. Maar er was ook minstens evenveel sprake van moeheid en weinig goesting om de positieve verandering zelf te initiëren.

Zoals ik met de geïnterviewden in gesprek ging, nodig ik ook jou van harte uit om samen met mij dit boeiende en controversiële onderwerp te verkennen en in gesprek te gaan. Laten we de kloof tussen theorie en praktijk begrijpen en proberen te dichten, zodat rechtvaardigheid niet alleen een realiteit is voor alle mensen, maar het ook zo aanvoelt.

Wees wantrouwig, wees nieuwsgierig, wees kritisch en oordeel vrij.

Deel 1

DE BALANS

“Het is zo omdat het in de wet staat” is niet veel beter dan
“Het is zo omdat het in de Bijbel of de Koran staat”. We moeten
de waarom-vraag durven te stellen en het ook durven uit te
leggen aan mensen. Veel juristen zijn soms dogmatisch in hun
denken en dat moeten we durven te benoemen.’

■ RECHTER, GRONDWETTELIJK HOF

Het juridische landschap

Voor dat ik de juridische wereld onder een vergrootglas wou leggen, besefte ik dat het cruciaal is om eerst even een stap terug te zetten. De spelregels begrijpen en vooral bewust zijn van mijn eigen mogelijke denkfouten. En dat doe ik het beste door eerst goed in kaart te brengen wat ik begrijp onder onze rechtsstaat, rechtvaardigheid en gelijke rechten en vrijheden. De liberale rechtsstaat in België is een fundamenteel kenmerk van het politieke en juridische systeem van dit land. Het is gebaseerd op de beginselen van individuele vrijheden, gelijke rechten, scheiding der machten.

En het is in deze rechtsstaat dat de bescherming van de rechten en vrijheden van individuen centraal staat. Kortom, de belofte dat we allemaal dezelfde rechten en vrijheden hebben én we ook op dezelfde manier worden beoordeeld. Om die gelijkwaardige beoordeling te waarborgen, wordt ook de overheid begrensd door de wet zodat de grondrechten van de burgers beschermd blijven.

In België komen deze liberale principes in onze Grondwet aan bod. De Belgische Grondwet omvat de fundamentele rechten en vrijheden van alle burgers en van de onafhankelijke rechterlijke macht, die belast is met het toezicht op de naleving van de wetten en de bescherming van onze rechten.

Die onafhankelijkheid of neutraliteit is cruciaal om rechtszekerheid te kunnen bieden. Rechter worden kan niet ‘zomaar’ na het

behalen van je rechtendiploma. Rechters worden benoemd op basis van hun juridische kwalificaties en expertise, en ze zijn vrij om hun oordeel te vellen zonder enige vorm van inmenging en vooroordelen. Rechters waarborgen een eerlijke en onpartijdige behandeling van zaken en dragen bij aan de bescherming van individuele rechten. Beeld je maar eens in dat je een uitgesproken lid van Vlaams Belang bent en de rechter in je zaak iemand met een migratieachtergrond is. Of stel dat je een orthodox-joodse man bent en de rechter in je zaak een uitgesproken antitheïst en antisemiet is. Als burger wil je erop kunnen vertrouwen dat de rechter een zo objectief mogelijk oordeel velt, los van alle overtuigingen die al dan niet expliciet worden uitgesproken. We moeten namelijk eerlijk durven zijn, die overtuigingen kunnen invloed hebben, zelfs al worden ze niet expliciet uitgesproken of uitgedragen. Daarnaast heeft België een systeem van parlementaire democratie, waarbij het parlement wetten vastlegt en de uitvoerende macht controleert. Ook de gewesten en gemeenschappen maken wetgeving, decreten en ordonnanties, die deel uitmaken van de algemene wetgeving. En zelfs lokale besturen maken wetten in de vorm van verordeningen, denk aan politiereglementen en GAS-boetes. Maar voor de leesbaarheid in dit boek beperk ik me tot de overkoepelende term wetten. Dat systeem is een cruciaal element in elke analyse van ons juridisch landschap en zorgt voor representatieve besluitvorming en verantwoording aan de bevolking, waardoor de rechtsstaat wordt versterkt. De uitvoerende macht, de wetgevende macht en de rechterlijke macht zijn dus in theorie gescheiden. De Belgische parlementaire democratie kent echter geen echte strikte scheiding tussen wetgevende en uitvoerende macht, aangezien een regering steunt op de meerderheid in het parlement. We kennen eigenlijk ook geen strikte scheiding tussen wetgevende en rechterlijke macht, aangezien een deel van de rechters in het Grondwettelijk Hof expliciet voormalige parlamentsleden moeten zijn. Er is dus overlap, maar ook de nodige *checks and balances* die ons

waakzaam houden. De wetgeving en onafhankelijke rechterlijke macht houden in dat het federaal wetgevend kader in België door het parlement wordt gemaakt. Onder het parlement verstaan we de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat. De regering draagt een grote verantwoordelijkheid in het voorstellen en vormen van wetgeving (wetsontwerpen), maar de uiteindelijke goedkeuring van wetsontwerpen en -voorstellen (vanuit het parlement) ligt volledig bij de Kamer en eventueel de Senaat. En de bekrachtiging ligt formeel bij de koning van België.

Kortom, in het parlement wordt beslist welke wetten worden toegevoegd of geschrapt. Wat strafbaar is en wat dat niet is. Het zijn niet de rechters die dat bepalen of deze wetten maken. Wetgeving is dus in zekere zin politiek van aard en zeker niet superieur of perfect. Wat vandaag deel uitmaakt van onze rechten en vrijheden is dat morgen mogelijk niet meer. Het abortusdebat in de Verenigde Staten is daar een goed voorbeeld van. In verschillende staten is na het ongedaan maken van het arrest 'Roe versus Wade' uit 1973 door het Amerikaanse 'Grondwettelijk Hof', de Supreme Court, beslist dat de staten vrij zijn om zelf te beslissen wat ze met het recht op abortus doen. Hierdoor werd het recht op abortus geschrapt in enkele staten en in andere staten werd ervoor gestemd om abortus in de Grondwet te verankeren. Wereldwijd worden vrijheden uit wetten geschrapt of blijken ze niet alles en iedereen te beschermen. Gelukkig is het in België nog niet zo ver, maar recht evolueert altijd mee met politiek en wat vandaag nog niet is, is dat morgen wel. Ook in ons land leeft de discussie over abortus, en tot in welke maand dat zou mogen. Die ethische discussie over grenzen, die legitiem kan zijn, zal uiteindelijk in wetgeving worden vertaald. Dergelijke impact kan zowel een positieve evolutie zijn als een negatieve. Al zien we de laatste jaren in verschillende landen een negatieve trend, ook in Europa, zoals in Hongarije en Polen bijvoorbeeld, waar de LGBTQI+-rechten politiek onder vuur liggen.

En die vaststelling illustreert heel goed hoe wetgeving gekleurd kan zijn en dus ook de toepassing van die wetten gekleurd zal zijn. Advocaat en UAntwerpen-professor Jan Buelens wees me op het volgende:

‘Recht is vaak niet neutraal, maar ongelijk. En dan passen rechters dat recht toe en denken we dat er niets mis is, maar door de toepassing bouw je voort op ongelijkheid. Veel regels en wetten dateren uit de 19de eeuw. Dat was een andere economische en politieke context. Met als gevolg dat veel regels rond bijvoorbeeld sociaal recht en burgerlijk recht uit die context komen.’

■ JAN BUELENS, ADVOCaat EN UANTWERPEN-PROFESSOR

Tegelijk is deze vaststelling op geen enkele manier een uitnodiging voor politici om rechtsstaatondermijnende uitspraken te doen over rechtszaken waarvan de rechterlijke uitspraak niet aansluit bij de overtuiging van burgers, politici of het parlement. Verwijten als ‘activistische rechters’ of ‘wereldvreemde rechters’ zijn problematisch omdat rechters slechts wetgeving toepassen en zich door hun terughoudendheid niet kunnen verdedigen in het publieke debat. Het maakt wel deel uit van hun vrijheid van meningsuiting, toch maakt dat het niet minder oneerlijk en bedenkelijk. Maar kritiek op wetgeving en dus inhoud zou te allen tijde moeten kunnen. De scheiding der machten is cruciaal en daar moeten we ook als burgers over blijven waken. Rechters passen de wet toe en als politici die wet onvoldoende vinden, dan moeten ze doen waarvoor ze zijn verkozen en deze wet wijzigen. Rechters vanuit de politiek bekritisieren in hun oordeel rond specifieke zaken en hierdoor burgers opjutten, is een trend die we niet mogen aanmoedigen. Al denken sommigen daar anders over en vinden ze kritiek op rechtspraak ook geoorloofd. Kritiek is aan te moedigen en een maatschappelijk debat al helemaal, maar we moeten wel het onderscheid maken

tussen inhoudelijke discussies over de toepassing van wetgeving in de vorm van rechtspraak en bemoeizucht of pogingen tot intimidatie van rechters. Die grenzen overschrijden zal altijd ten nadele zijn van de onafhankelijkheid en uiteindelijk ook ten nadele van de meest kwetsbaren. De meest luide stemmen zijn heden niet de stemmen van kwetsbare doelgroepen.

De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht die toezicht houdt op de naleving van de wet en Grondwet mag zich op geen enkele manier laten beïnvloeden door wat politici over burgers denken of scanderen. Tegelijk stel ik me daar wel vragen bij omdat we anno 2024 al heel wat veranderingen hebben doorstaan waardoor zowel in binnen- als in buitenland opvalt dat rechters wel degelijk rekening houden met de publieke opinie en media-aandacht die deels ook politiek gestuurd kan zijn als politici zich steeds vaker uitspreken over specifieke dossiers. Dat blijkt ook uit de interviews die ik met strafrechters heb gehad, al wou niemand daar expliciet in eigen naam over spreken.

De complexiteit van het juridisch systeem in België heeft vele oorzaken, onder andere de eeuwenoude invloeden die de nationale en de internationale aspecten van het recht weerspiegelen. In dit hoofdstuk werp ik dan ook graag een blik op de verschillende hoven en rechtbanken die het land rijk is. En dat is voor de gemiddelde burger ‘geen kattenpis’.

Laten we daarom ook beginnen met de grondwettelijke structuur van ons land. België is een constitutionele monarchie met een federale structuur. De Grondwet vormt daarin de basis van ons Belgische juridische systeem. In de Grondwet staat de organisatie van onze overheid vastgelegd en onze fundamentele rechten en vrijheden. Denk daarbij aan de scheiding der machten, waarbij de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht elk hun eigen rol spelen.

Binnen die grondwettelijke structuur zijn er ook hoven en rechtbanken. In het bestek van dit boek is het onmogelijk om alles in de-

tail te bespreken, dus zal ik focussen op de belangrijkste hoven en rechtbanken en de functies die ze vervullen binnen het klassenjustitievraagstuk. Als we het over klassenjustitie hebben dan is inzicht in de verschillende hoven en rechtbanken een cruciaal onderdeel om het Belgische rechtssysteem onder de loep te nemen en in eer en geweten een eerste kritische blik te werpen op de staat van ons juridisch landschap en de toegang tot dat landschap. Een debat over klassenjustitie kun je niet voeren zonder een goed begrip te hebben van de verschillende rechtbanken en hun bevoegdheden en zo de blinde vlekken volledig te doorgronden.

Het Grondwettelijk Hof, gevestigd in Brussel, behandelt de geschillen met betrekking tot de bevoegdheidsverdeling tussen de federale overheid, de gewesten en de gemeenschappen. Daarnaast toetst het de grondwettigheid van wetten, decreten en ordonnanties. Het Grondwettelijk Hof bestaat uit twaalf rechters, waarvan de helft uit voormalige politici bestaat en de andere helft uit beroepsrechters die geen juridische achtergrond nodig hebben om in het Hof te zetelen. Die samenstelling is dan weer voor de ene helft Nederlandstalig en de andere helft Franstalig. Samen worden ze voor een niet-verlengbare termijn van twaalf jaar benoemd. In mensentaal betekent dit dat het Hof bevoegd is voor alle zaken die het gevolg zijn van beslissingen op beleidsniveau en al dan niet impact hebben op de Grondwet.

Denk daarbij aan de Vlaamse energieheffing die in het leven werd geroepen door voormalig Vlaams minister voor Energie en Begroting Annemie Turtelboom. Die taks werd als buitenproportioneel, onrechtvaardig en discriminerend beschouwd, waarvoor het bijzonder adviesorgaan de Raad van State al eerder een negatief advies formuleerde. De minister legde dit advies naast zich neer, een trend die we anno 2024 nog steeds zien. Nadien werd de zaak voor het Grondwettelijk Hof gebracht, die de Raad van State volgde en het decreet vernietigde in een nu bindend arrest.

Andere voorbeelden van zaken die voor het Grondwettelijk Hof

passeren zijn onder andere zaken over het waarborgen van onze democratie of grondrechten, waaronder de vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, privacy enzovoort. Bevoegdheidsverdelingen zijn ook zaken die door het Grondwettelijk Hof worden behandeld. Denk daarbij aan welke mate de bevoegdheden correct verdeeld zijn over de federale overheid, gemeenschappen en gewesten. Dat zijn vragen waarover het Hof zich buigt en die lijst gaat uiteraard nog verder dan deze opsomming.

Het Hof van Cassatie staat dan weer bekend als het rechtscollege dat zich bezighoudt met burgerlijke, strafrechtelijke en administratieve zaken. Hoewel het Hof geen bevoegdheid heeft om feiten te beoordelen, heeft het de belangrijke taak om de correcte toepassing van het recht door rechtbanken onderaan de hiërarchische piramide te controleren. In de praktijk betekent dit dat het Hof van Cassatie vonnissen en arresten kan vernietigen en kan terugverwijzen naar lagere rechtbanken voor een nieuwe beoordeling van de zaak.

Over de jaren heen heeft het Hof van Cassatie zich meermaals gebogen over verschillende bekende zaken die actief deel hebben uitgemaakt van het maatschappelijke debat. Een van die zaken had bijvoorbeeld te maken met de voorafgaande schriftelijke toelating voor een woonstbetreding door de politie op de verblijfplaats van vreemdelingen. Het Hof van Cassatie oordeelde dat dit vereist was (arrest van 5 oktober 2022). Een andere bekende zaak is die rond de radicaal-rechtse Schild & Vrienden, waarbij hoofdverdachte en radicaal-rechts voormalig politicus Dries Van Langenhove beroep aantekende bij het Hof van Cassatie nadat het Gentse hof van beroep zijn wrakingsverzoeken tegen drie rechters van de Gentse correctionele rechtbank had afgewezen. De parachutemoord is dan weer een ander en ouder voorbeeld. De veroordeelde, Els Clottemans, besloot om een procedure te starten omdat ze van mening was dat ze geen eerlijk proces heeft gekregen en er procedurefouten waren. Het Hof verwierp de zaak.

En zo zijn er talloze andere voorbeelden, het ene iets beter bekend dan het andere. Het voordeel van het Hof van Cassatie is dat de recente arresten regelmatig op de website transparant worden gedeeld om jurisprudentie te verspreiden. Hierdoor speelt het Hof van Cassatie ook een cruciale rol in het transparant communiceren en handhaven van juridische consistentie.

Een ander (advies)orgaan dat af en toe in de spotlights komt te staan is de Raad van State. De Raad van State is een cruciaal instituut in ons land, dat zich vooral bezighoudt met administratieve geschillen tussen burgers en overheden. De wettigheid van deze administratieve handelingen worden dus bij de Raad van State getoetst en die toetsing gaat al dan niet gepaard met advies.

In tegenstelling tot andere organen is de Raad van State een vrij uniek gegeven omdat hij buiten de traditionele rechterlijke macht valt. De belangrijkste functies zijn hier dus enerzijds het adviseren rond wetsvoorstellen die getoetst worden aan de Belgische Grondwet en andere rechtsregels, anderzijds bestuurshandelingen schorsen of vernietigen als deze in strijd zijn met hogere rechtsregels. In mensentaal uitgedrukt betekent dit dat zij de beleidsmakers op de vingers tikken als ze hun werk niet goed genoeg doen. Of onze Belgische beleidsmakers de adviezen ter harte nemen, is een andere discussie. Een voorbeeld daarvan zijn de verschillende adviezen die onder anderen door staatssecretaris Nicole de Moor naast zich zijn neergelegd. In 2023 schorste de Raad van State de opvangstop voor alleenstaande, mannelijke asielzoekers die door De Moor was ingevoerd. Haar beslissing ging in tegen de opvangwet, maar ze gaf hier geen gehoor aan en bleef alleenstaande mannen uitsluiten van opvang. Het hoeft dus geen verder betoog dat de Raad van State een cruciale controlerende en adviserende rol speelt in onze rechtsstaat. Vooral wanneer het gaat over politieke beslissingen die de meest kwetsbaren in onze samenleving raken.

De laatste twee rechtbanken die ik graag nog mee opneem in dit boek zijn de meest gangbare rechtbanken. Namelijk de rechtbanken

van eerste aanleg en de hoven van beroep. Die eersten noemen we ook de basisrechtbanken. In België behandelen deze basisrechtbanken de meest uiteenlopende zaken. Denk daarbij aan civiele, strafrechtelijke, familie- en jeugdzaken. In heel het land zijn deze rechtbanken te vinden. Als je morgen een klacht indient, dan is de kans groot dat je de komende maanden of jaren plots een uitnodiging krijgt voor de rechtbank van eerste aanleg. Ondertussen heb ik daar zelf ook al ervaring mee, maar zelfs onze voormalige koning Albert II heeft de sfeer in de rechtbank van eerste aanleg mogen opsnuiven nadat zijn dochter prinses Delphine Boël hem dagvaardde in haar zoektocht naar erkenning. Albert II werd verplicht een vaderschapstest te ondergaan om uiteindelijk tot de conclusie te komen dat hij wel degelijk haar biologische vader was. Als deze opmerkelijke zaak iets illustreert, dan is het wel de manier waarop deze rechtbank zich bezighoudt met onder andere familiezaken waar niet alleen echtscheidingen onder vallen, maar ook vaderschapsgeschillen. Van de koninklijke familie tot Jan met de pet. De rechtbank van eerste aanleg is er voor iedereen. De hoven van beroep zijn dan weer de hogere instanties waar je terechtkomt als je beslissingen van de rechtbanken van eerste aanleg wil aanvechten. Iets waar ik ook al ervaring mee heb in de praktijk. Een hof van beroep dient vooral als controleorgaan om na te gaan of de beslissing van de rechtbank in eerste aanleg bevestigd, vernietigd of gewijzigd moet worden.

Bovenop al deze belangrijke organen zijn er ook nog rechtbanken die gespecialiseerd zijn in specifieke domeinen. Denk daarbij aan domeinen zoals arbeid, jeugd, handel enzovoort. Al deze gespecialiseerde rechtbanken beperken zich tot een specifiek kader. Daarnaast hebben we ook nog het vrederecht, dat eigenlijk een veel uitgebreidere toelichting verdient, maar ons van de grootste uitdagingen in dit boek zal afleiden. Het vrederecht staat het dichtst bij de burger en behandelt onder andere burenruzies over een haag die enkele centimeters te ver staat, onbetaalde facturen of geschillen met de verhuurder of huurder enzovoort.

Daarnaast hebben we naast onze eigen Belgische structuren ook nog de internationale structuren die soms verweven zijn met zaken die hier in België voorkomen, zoals het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Internationaal Strafhof en het Europees Hof van Justitie.

Een goed begrip van de verschillende organen en hun bevoegdheden is zoals eerder gezegd cruciaal om een kritische analyse en een oordeel te kunnen vellen over de werking van ons Belgisch juridisch systeem. Er wordt verwacht van burgers dat ze allemaal op de hoogte zijn van de wet en de werking van ons juridisch landschap, maar zelfs in dit boek zal het me niet lukken om alles uitgebreid toe te lichten. Elk jaar krijgen we als burgers ook de mededeling dat het Staatsblad dikker is dan ooit en laat dat nu een symbolische weergave zijn van de realiteit. De informatie is zodanig complex, versnipperd en voor velen ontoegankelijk op verschillende vlakken, bijvoorbeeld op het vlak van taal. Welke gemiddelde burger kan het verschil vlot uitleggen tussen de verschillende rechtbanken en hun bevoegdheden? Wie kan vlot uitleggen waar burgers in beroep kunnen gaan of welke procedures er al dan niet mogelijk zijn? Hoe kunnen burgers een beroep doen op hun rechten als die rechten niet altijd even duidelijk zijn of als de procedures gewoonweg onduidelijk zijn? Uiteraard spelen advocaten hier een cruciale rol in. Zij vormen mee de brug tussen burgers en recht. Alleen is de stap naar een advocaat ook niet vanzelfsprekend. In theorie hebben we allen toegang tot advocaten, maar in de praktijk leren we dat de toegang niet zonder obstakels is. Hoe vaak laten burgers hun rechten liggen omdat ze de administratieve rompslomp en jarenlange stress die gepaard gaan met een rechtszaak willen voorkomen?

Het eerste voorbeeld dat in me opkomt zijn drukpersmisdrijven. In België worden drukpersmisdrijven door een van bovenstaande rechtbanken behandeld, al is dat dan weer afhankelijk van de motieven achter deze misdrijven. Racisme of negationisme kunnen door de correctionele rechtbank worden behandeld. Een goed

voorbeeld hiervan is haatspraak op het internet. Mensen die zich hieraan bezondigen en wier uitspraken onder racisme of xenofobie geklasseerd kunnen worden, kunnen voor de correctionele rechtbank worden gedaagd. De grote valkuil hier is dat racisme niet altijd expliciet wordt uitgesproken en er tegenwoordig op creatieve manieren alsnog aan haatspraak wordt gedaan. Denk daarbij aan iemand van wie je weet dat hij extreemrechts is en je dagelijks online lastigvalt met bagger. In zijn bagger onthoudt hij zich echter van racistische uitspraken of negationisme, al weet jij wel dat die impliciet aanwezig zijn en voel je je hierdoor onveilig. Probeer dat dan maar gemotiveerd te krijgen als slachtoffer van online haatspraak en mogelijk offline geweld. Die creativiteit van de daders zorgt ervoor dat er vaak in de richting van het hof van assisen wordt gekeken. Alle drukpersmisdrijven die dus niet voldoen aan racisme en xenofobie, zoals het grondwetsartikel 150 daarvoor een uitzondering bepaalt, horen via het hof van assisen behandeld te worden. Het hof van assisen is bevoegd voor de zwaarste misdrijven die er bestaan. De procedure in gang zetten is niet alleen tijdrovend en een ondraaglijke mentale foltering voor elk slachtoffer van belaging en haat, maar het is ook een regelrechte financiële ramp voor elke burger en dat is nog zacht uitgedrukt. De meeste drukpersmisdrijven raken zelfs niet tot in assisen en een van de redenen is juist om te voorkomen dat er censuur gepleegd wordt en de pers (in de brede zin van het woord) zo vrij mogelijk blijft.

Na het doornemen van deze beperkte toelichting over het juridisch landschap zou je je dan de vraag kunnen stellen of er nog iets bovenaan deze hiërarchische piramide staat. Een werkgever, een personeelsdirecteur, een instantie die toezicht houdt en controleert? Wie controleert of het werk in de hoven en rechtbanken wel goed wordt uitgevoerd? Het antwoord op die vraag is, niet verrassend, complex.

In het hart van het rechtssysteem staat namelijk de Hoge Raad voor de Justitie (HRJ), een orgaan dat de integriteit en efficiëntie

van justitie in België bewaakt. Toen ik voor het eerst van deze Raad hoorde, had ik hoge verwachtingen. Fantastisch, een controlerend orgaan, een instantie die waakt en onderzoekt. In de realiteit werden die verwachtingen al snel ingetoomd. De Hoge Raad voor de Justitie is een zeer cruciale organisatie, maar de bevoegdheden en realisaties blijven eerder beperkt. Dat is geen kritiek op de werking van de Raad, wel een ambitie voor een kanttekening bij de organisatie waarvan de leden klaar staan om een kritische blik te werpen op justitie en talloze procedures. Alleen krijgen ze daar niet altijd evenveel ruimte voor. Die ruimte is niet alleen financieel van aard, maar gaat ook over beleidskeuzes.

In een gesprek met Hilde Melotte, de voorzitter van de Hoge Raad voor de Justitie, wist ze me te vertellen dat het klopt dat de bevoegdheden van de Raad beperkt zijn, maar dat de actie die de Hoge Raad voor de Justitie neemt vooral een combinatie is van budget, beleid en de prioriteiten die worden gesteld. En binnen Justitie is die prioriteitenlijst lang.

Justitie, als hoeder van de wet en de rechten van burgers, moet niet alleen anderen beoordelen maar ook in staat zijn om zichzelf als organisatie en dienstverlener te kunnen beoordelen. Helaas is er een gebrek aan kritische reflectie binnen het rechtssysteem omdat het systeem dat niet altijd even goed toelaat van binnenuit en al helemaal niet van buitenaf. Het eerste volgens enkele magistraten vanwege het gebrek aan overlegmomenten, relevante vorming en een personeelsbeleid. De magistratuur heeft een frisse wind nodig om die kritische reflectie en een sterk personeelsbeleid door te voeren, in het voordeel van de organisatie van de magistratuur. Strafrechtadvocaat Walter Van Steenbrugge was hier dan ook zeer scherp in.

‘Magistraten zijn slecht georganiseerd, België is veroordeeld om vacatures uit te schrijven, want er zijn onvoldoende rechters. Hoe komt dat? De job is gewoonweg niet aan-